

УДК 617-057.4:614.21

DOI: 10.22141/2308-2097.54.3.2020.211742

Чабан М.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Редакція обласної газети «Зоря», м. Дніпро, Україна

² ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро, Україна

³ ДУ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», м. Дніпро, Україна

Петро Савенко — вчений, хірург, знавець мінеральних вод

For citation: Gastroenterologia. 2020;54(3):217-220. doi: 10.22141/2308-2097.54.3.2020.211742

Резюме. У статті висвітлені життєвий шлях і професійна діяльність Петра Назаровича Савенка (1795–1843) — доктора медицини, вченого, хірурга-уролога, дослідника мінеральних вод. Він зробив значний внесок у розвиток науки й клінічної хірургічної практики, насамперед з урології. Цінні його дослідження в галузі лікувальних властивостей мінеральних вод.

Ключові слова: Петро Савенко; хірургія; урологія; мінеральні води; Катеринослав; Новомосковськ

До 225-річчя від дня народження

Чи не найвідомішим випускником Новомосковського повітового училища, заснованого в 1807 році, став Петро Назарович Савенко (1795–1843) — доктор медицини в Імператорській медико-хірургічній академії в Петербурзі. Прикро, що його життя й наукова діяльність нині позабуті. Тож треба повертати із забуття це славне ім'я.

Імператорська медико-хірургічна академія.
Пам'ятник Я.Ф. Вілліє. Фото 1914 року

Із числа перших новомосковських дворян

Походив Петро Назарович зі спадкових дворян. Його батько, Назар Максимович Савенко, був дворянином Новомосковського повіту й уже 1807 року жертвував кошти на заснування Новомосковського повітового училища. У 2017 році культурна громадськість відзначала ювілейну дату в історії місцевої народної освіти: 210-ті роковини функціонування навчального закладу — Новомосковського повітового училища.

Назар Савенко мав чин губерньського секретаря. У 1801–1803 роках був засідателем Новомосковського нижнього земського суду. Згодом його посада підвищується: Назар Максимович уже титулярний радник, а в 1803–1818 роках — скарбник Новомосковського повіту; колезький асесор з 1807 року, а з 1814 року — надвірний радник. У 1823–1830 роках Савенко-старший став суддею Новомосковського повітового суду. Як поміщик Назар Максимович 1808 року володів сільцем Новомар'ївка, був власником 700 десятин землі та 25 рев'язьких душ кріпаків. У чині надвірного радника Савенко-старший вноситься з родиною до другої частини Родовідної книги катеринославського дворянства рішенням Дворянського депутатського зібрання й ухваляю петербурзької Герольдії від 9 липня 1808 року за № 1978. Щоправда, справа про його дворянство згоріла під час пожежі 1839 року.

© «Гастроентерологія» / «Гастрозентерология» / «Gastroenterology» («Gastroenterologia»), 2020
© Видавець Заславський О.Ю. / Издатель Заславский А.Ю. / Publisher Zaslavsky O.Yu., 2020

Для кореспонденції: Гапонов В.В., ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України», вул. Вернадського, 9, м. Дніпро, 49044, Україна; e-mail: v_gaponov@ukr.net

For correspondence: Volodymyr Gaponov, State Institution "Dnipropetrovsk medical academy of Ministry of Health of Ukraine", Vernadsky st., 9, Dnipro, 49044, Ukraine; e-mail: v_gaponov@ukr.net

Через рік після закінчення Катеринославської класичної гімназії, у 1813 році, Петро Назарович Савенко їде до столиці й вступає до Імператорської медико-хірургічної академії в Санкт-Петербурзі. Навчальний заклад був підпорядкований військовому міністерству, готував лікарів, ветеринарів і фармацевтів для армійського й морського відомств. А втім, після його закінчення служити військовими лікарями мали лише ті студенти, які отримували казенну стипендію, на «своєкоштных» це не поширювалося. У 1917 році академія змінила свою назву й стала називатися воєнно-медичною [1].

Збагачений європейським досвідом

Після завершення «весьма успешно» курсу навчання Петро Савенко за Височайшим повелінням був відраджений до Європи для вдосконалення в хірургії та окулістиці. Разом із приятелем і майбутнім співавтором Христіаном Христіановичем Саломоном (1796–1851) молодий лікар відвідував провідні хірургічні клініки Франції, Англії, Австрії та Німеччини. Недарма Савенка вважають одним із чільних представників першої вітчизняної хірургічної школи, заснованої Іваном Федоровичем Бушем (1771–1843). Прикро, але вчитель та учень і померли в один рік, це сталося 1843 року [2].

А тим часом, повернувшись 1822 року до Росії, П.Н. Савенко дістав звання штаб-лікаря і був прийнятий в академії на посаду ад'юнкта на кафедрі окулістики. Окрім того, він був ординатором у Петербурзькому морському госпіталі й головним лікарем при всіх закладах петербурзького «приказа общественного призрения».

Петро Савенко і його однокашник Христіан Саломон стали авторами книги «Описание глазной болезни (трахоми. — Авт.), господствовавшей среди матросов Кронштадтского порта». У 1823 році ця праця з'явилась друком у «Военно-медицинском журнале». 1824 року (за іншими даними — 1825) П. Савенко здобув ступінь доктора медицини і хірургії в Медико-хірургічній академії. Мав чин колезького радника. З 1827 року Петро Назарович самостійно читав студентам окулістику, був ад'юнкт-професором хірургічних клінік, а з 1833 року — теоретичної хірургії.

Дослідження мінеральних вод

У 1827 році Петро Савенко як лікар дав перший опис Єсентукської станиці, а в 1828 році видав у Петербурзі окрему працю «Описание Кавказских минеральных вод». Петро Назарович вважався кращим знавцем вод, а тому був призначений членом комітету з їх облаштування. Саме в той час Росія почала освоювати на Кавказі цілющі джерела мінеральних вод і вивчати їх лікувальні властивості. 1823 року його колега, професор кафедри фармакології Медико-хірургічної академії А.П. Нелюбін, відкрив нові джерела в Железноводську, Єсентуках, Березівські нарзани в Кисловодську, а в 1825 році видав свою капітальну працю з їх описом.

Петро Савенко писав про мінеральні води так: «Осторожное и благоразумное обхождение с сими целебными средствами, несомненно, поддержит здо-

**Професор
Іван Федорович Буш —
учитель Петра Савенка**

**Професор
Христіан Саломон**

ровье врачующегося оными и самую славу вод». Він описував різні методи лікування водами — загальні, поперекові, ножні й ручні ванни, обливання, крапельні ванни (дощоподібні зрошення) тощо [3].

З 1831 року 36-річний Савенко став ординарним професором хірургії. Кафедру теоретичної хірургії, отриману після блискучої лекції «О мозжечке», обіймав до 1839 року. Ним написані такі праці: «В Помпеи найденные инструменты» (журнал *Frorips Notizen*, 1822, № 4), «Об озноблених и ожогах», «О бедромышечной и бедротазовой немочи» («Военно-медицинский журнал», 1835), «История литотритии» (там же, 1839) та деякі інші. Загадкова «литотритія» — це подрібнення каміння в сечовому міхурі (літотрипсія).

Хірург і клініцист П.Н. Савенко цікавився широким колом проблем сучасної медицини. Великим здобутком було його дослідження з досить довгою назвою «Опис лікування розширення підключичної бойової жили через перев'язування цієї судини» (1824). У статті молодий науковець описав операцію перев'язки підключичної артерії, виконану ним самим за участю А.А. Гіббса та М.Ф. Арендта в Петербурзькому морському госпіталі. Ця унікальна як на ті часи операція, розпочата вперше в Росії, завершилася успіхом. Петро Савенко, проаналізувавши її перебіг і довівши її користь, виступив за впровадження в клініках (за наявності відповідних показань) перев'язки судин. Він рекомендував техніку подібних втручань при перев'язці підключичної артерії в різних місцях. Цей висновок був дуже важливий для тогочасної практичної хірургії.

Місто Мінеральні Води. Вокзал

Обкладинки книги Петра Савенка «Кавказские минеральные воды». Санкт-Петербург, 1828 рік

На думку вчених, найважливішою науковою працею нашого земляка в галузі хірургії, яка зберігала свою цінність багато десятиліть, стали складені ним разом з Х.Х. Саломоном «Анатомо-патологические и хирургические таблицы грыж» (1835). Дослідження було витримано в дусі ідей про анатомічний фундамент хірургії — характерний для першої вітчизняної хірургічної школи. Основою праці, як зазначалося в передмові, послужила «незліченна кількість спостережень, зроблених на цей предмет» самими авторами й іншими хірургами. Цінне дослідження двох авторів було чудово видане: його надрукували російською і латинською мовами, значна частина таблиць була виконана в натуральну величину. Таблиці гриж високо оцінили і в Росії, і за кордоном. Христіан Саломон, як і Петро Савенко, був професором Медико-хірургічної академії, доктором медицини і хірургії, колезьким радником і кавалером.

Під лежачий камінь вода не тече...

1840 року П.Н. Савенко видав монографію «Очерк главнейших камнекрушительных происшествий» (1840). Ви думаєте, автор писав про землетруси чи роботу кам'яних кар'єрів? Побійтесь бога! Автор лишався відданим урології й писав про видалення каменів з нирок! Тим-то його монографія привернула увагу хірургів. Та і як можна було не «клюнути» на таку назву? Внесок Савенка в розвиток вітчизняної урології був беззаперечний: ця дисципліна тоді була важливим і значним розділом хірургії. Наш славетний земляк майстерно виконував багато складних на той час урологічних операцій, застосовував і пропонував нові оперативні методи, зокрема на сечовому міхурі.

Ця книга Петра Савенка вважається першою вітчизняною працею, присвяченою новим операціям з урології. З енциклопедичною повнотою тут викладені історія, показання й протипоказання, техніка каменедробіння — каменерозбивання й роздавлювання конкрементів. Характерно, що анатомію сечовивідних

шляхів Петро Савенко описував з точки зору хірурга-уролога. У книзі проаналізовано причини виникнення каменів у сечових органах, детально роз'яснювалася симптоматика захворювання, рекомендувалися найбільш раціональні методи літотритії (літотрипсії). Наш земляк посилався на досвід багатьох зарубіжних хірургів, перш за все француза Гертля, а також на операції, виконані російськими хірургами, і, ясна річ, урахував і власний досвід виконання багатьох літотрипсій. Лікар П.Н. Савенко поряд з О.М. Полем по праву вважається одним з піонерів використання нових методів каменедробіння.

Петро Савенко висловив оригінальну для свого часу думку, що «отморожение есть не что иное как ожог... припадки или явления оного суть не что другое как повторение явлений, замечаемых при ожоге». Виходячи з цього, він повідомляв «новейшие мысли и высказывания по сему предмету». У деяких роботах лікар відмороження називав «озноблением».

Попри різнобічність інтересів, головну увагу П.М. Савенко приділяв улюбленій хірургії. І не випадково, що після того, як його вчитель професор Іван Буш вирішив вийти у відставку, учасники конференції Медико-хірургічної академії назвали П.Н. Савенка його наступником. Професор Савенко користувався широкою популярністю не тільки як учений-новатор і чудовий хірург, але й як гуманний лікар, завжди готовий допомогти хворому. «Петро Назарович Савенко був людиною піднесених, шляхетних почуттів, — писав про нього сучасник Нікітін, — завжди старанно допомагав хворим і намагався полегшувати їхні страждання лагідним, людинолюбним ставленням. Маючи тонку, світську освіту, аж ніяк не являв він собою кабінетного вченого, що рідко буває з людьми, які присвятили себе науці». За оцінками сучасників, праці Петра Савенка вирізнялися систематичністю викладу й виваженими висновками.

1839 року Петро Назарович був звільнений у відставку, але залишався консультантом-хірургом Петербурзької поштової лікарні. Сам він прожив мало, якихось 48 років, помер 17 лютого (1 березня) 1843 року. Варто назвати іменем видатного вченого-земляка одну з вулиць Дніпра або Новомосковська.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів і власної фінансової зацікавленості при підготовці даної статті. Фото авторів із архіву.

References

1. Chaban MP. For most the certificate remained unattainable. *Tvij ridnyj kraj*. 2017 Sept 5. (in Ukrainian).
2. Mirskii MB. Petr Savenko - Bush's favorite student. In: Mirskii MB. *Istoriia meditsiny i khirurgii [History of medicine and surgery]*. Moscow: GEOTAR-media; 2010. 244-247 pp. (in Russian).
3. Chaban MP. The best connoisseur of mineral waters. *Tvij ridnyj kraj*. 2017 Jul 27. (in Ukrainian).

Отримано/Received 15.05.2020

Рецензовано/Revised 29.05.2020

Прийнято до друку/Accepted 08.06.2020 ■

Чабан Н.П.¹, Шевцова З.І.², Гапонов В.В.³

¹ Редакція обласної газети «Зоря», г. Дніпр, Україна

² ГУ «Інститут гастроентерології НАМН України», г. Дніпр, Україна

³ ГУ «Дніпропетровська медична академія МЗ України», г. Дніпр, Україна

**Петр Савенко — ученый, хирург,
знаток минеральных вод**

Резюме. В статье освещены жизненный путь и профессиональная деятельность Петра Назаровича Савенко (1795–1843) — ученого, хирурга-уролога, исследователя минеральных вод. Он сделал значительный вклад в развитие науки и клиниче-

ской хирургической практики, прежде всего в урологии. Ценны его исследования в области лечебных свойств минеральных вод.

Ключевые слова: Петр Савенко; хирургия; урология; минеральные воды; Екатеринослав; Новомосковск

M.P. Chaban¹, Z.I. Shevtsova², V.V. Gaponov³

¹ Editorial Office of the Regional Newspaper "Zorya", Dnipro, Ukraine

² State Institution "Institute of Gastroenterology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Dnipro, Ukraine

³ State Institution "Dnipropetrovsk Medical Academy of the Ministry of Health of Ukraine", Dnipro, Ukraine

**Petro Savenko — a scientist, surgeon,
connoisseur of mineral waters**

Abstract. The article presents the life and professional activity of Petro Nazarovych Savenko (1795–1843) — a doctor of medicine, scientist, urologist, researcher of mineral waters. He made a significant contribution to the development of science and clinical

surgical practice, especially to urology. His researches in the field of medicinal properties of mineral waters are valuable.

Keywords: Petro Savenko; surgery; urology; mineral waters; Katerynoslav; Novomoskovsk